

ИНДИВИДУАЛНИ И СОЦИАЛНИ ФАКТОРИ ЗА ИЗБОР НА АКАДЕМИЧНА СПЕЦИАЛНОСТ – ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ

Диана Боянова

There is an “eclectic explanation” of the academic choice in the research literature today. It comprises individual, structural and cultural factors that influence the subject choice in higher education. Here, a complex model is presented, which is based on Ajzen’s theory of planned behavior and Jung, Mayers and Briggs’ concept of psychological types. Examining these approaches in a complete explanatory behavioral model will provide a more explicit analysis of the personal, as well as social and structural premises of the academic choice. This is an attempt to answer the question whether the subject choice is an inertia from the traditional Bulgarian studiousness, or it is a specific behavioral model, namely an instrument for accomplishing goals, important for young Bulgarians in the context of the existing opportunity structure.

Актуалност на проблема

Висшето образование се счита за традиционна ценност в българското общество. Приемането на Закона за академична автономия на висшите учебни заведения през 1990 г. доведе до децентрализация и либерализация в сферата на образованието, създадоха се нови висши училища, факултети и специалности. Свидетели сме на широка обществена дискусия относно качеството на обучение и адекватността на броя висши училища към потребностите на обучаващите се (Ковачева, 1998). Същевременно, вече има редица международни спогодби за обмен на студенти и млади специалисти. Всичко това е индикатор за разширен достъп до висшето образование, както и за тенденция към разширяване на трудовия пазар извън границите на България. Същевременно, в литературата все повече се налага терминът „неограничена кариера“ (Sullivan, 1999), подчертава се и неравномерният професионален път на личността, както и все по-ниските шансове за развиване на кариера в рамките на една професия или една организация (Taylor, 1994).

Тези особености, в контекста на социално-икономическите условия у нас, ни подсказват наличието на специфичен български модел в академичния избор и ни дават основания да потърсим неговите психологични измерения. Дали изборът на определена специалност е инерция от традиционната ученолюбивост на българите, или това е модел на специфично индивидуално поведение — инструмент за осъществяване на важни за младите хора цели, в условията на съществуващата структура на възможности.

Теоретични подходи към избора на академична специалност и професия

В литературата, образователният избор се разглежда като част от професионалния избор на личността, като етап от индивидуалното кариерно развитие (Eccles, 1994; Lent, Brown & Hackett, 1994, цит.от Trusty et. al., 2000). Задълбоченото проучване на източници ни позволява да разграничим три концептуални рамки в тази проблематика. Диференциращ критерий е акцентът, който подходите поставят върху индивидуалните особености, периодизацията в личностното развитие и влиянието на средата. Трябва да подчертаем, че подобна диференциация е условна, особено в контекста на съвременните теоретични подходи, които са интегриращи по своя характер и подчертават непрекъснатото взаимодействие и взаимовлияние между индивид и среда.

Личностни подходи

Сред най-значимите представители на личностните подходи към професионалния избор е Парсънс, поставил началото на **теорията на чертите** през 1909 г. и Холанд, който класифицира основните типове индивидуални ориентации и професионална среда в т. нар. „хексагон“. Несъмнени са и постиженията на **Шейн**, в чиято концепция водещо понятие са т.нар. **кариерни опори**, които се формират на базата на субективно възприеманите индивидуални дарби и способности, мотиви и потребности, нагласи и ценности.

Теория за психологичния тип на К. Юнг, Майерс и Бригс

Една от най-широко прилаганите в изследването на образователния и професионалния избор е **теорията за психологичния тип** на К. Юнг (1993), доразвита от Майерс и Бригс (Myers et. al., 1998). Тя по специфичен начин обяснява как предпочитанията на личността към определени психични нагласи и функции влияе върху насочването към конкретен тип образователна и професионална дейност. Съгласно концепцията на К. Юнг съзнателната психична дейност на личността може да бъде обяснена чрез две базисни нагласи (Екстраверсия-Интроверсия) и четири психични функции (два процеса на възприемане на информации